

Klaudy Kinga

Szakmai és személyes emlékeim Hell Györgyről

Sosem voltunk kollégák, nem voltunk tanár-diák viszonyban sem. Mégis Papp Ferenc és Szépe György mellett Hell György is egyike volt azoknak a nyelvészeknek, akikkel évtizedeken át tartó folyamatos szakmai együttműködés és életre szóló barátság kötött össze.

Megismerkedésünk nem mindjárt együttműködéssel indult, hiszen én a 70-es évek elején, bár gyakran hallgattam konferencia-előadásait, nem is mertem megszólítani a nálam jóval idősebb, tekintélyes kollégát, akinek már 1964-ben tanulmánya jelent meg a matematikai nyelvészet és gépi fordítás kérdéseivel foglalkozó *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* második kötetében *Az orosz–magyar gépi fordítás elméleti és gyakorlati kérdései* címmel. Hell György a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének elismert oktatója volt, szerkesztette a *Folia Practico-Linguistica* című periodikát, sok publikációja jelent meg, és már könyvet is írt Sipőczy Győzővel együtt *Orosz szakszövegek fordítása* címmel (1961). Akkoriban a könyvkiadás még egészen másképp zajlott, mindenki, akinek könyve jelent meg, elérhetetlen magasságokban lebegett egy kezdő nyelvtanár szemében. Én 1973-ban kezdtem fordítástechnikát tanítani az ELTE akkor alakuló Fordító- és Tolmacsképző Csoportjában, és természetesen azonnal összegyűjtöttem a 70-es években rendelkezésre álló szakirodalmat. Nem volt nehéz, mert nem volt sok: Klár, Nagy és Gál, Tarnóczy, Márkus és a Hell és Sipőczy. Én is ilyen tankönyvet szerettem volna írni. Segítséget, tanácsot kérni azonban egyszerűen nem mertem, mert kicsit féltem tőle. Főleg miután félkész orosz–magyar fordítástechnikai tankönyvemet az FTCS 1975-ös konferenciáján bemutathattam és a közönség soraiban Hell György is ott volt. Mellette ülő kollégáim később figyelmeztettek, hogy nagyon sok megjegyzést és kérdőjelet írt bele az anyagomba. Hozzászólása barátságos és támogató volt.

Végül a Papp Ferenc által rendezett ruszisztikai konferenciák egyikén, előadása után a szünetben vettem a bátorságot, hogy megszólítsam. Ezt ez előadását nem jelentette meg írásban, legalábbis én nem találkoztam vele. Arról beszélt, hogy a műszaki műhelyzsargonban a kijelentő mód sokszor jelent felszólítást, utasítást, parancsot. Nekem erről a tornatanárok nyelvhasználatára jutott eszembe, és megkérdeztem tőle, jól gondolom-e a párhuzamot. Erről aztán elkezdtünk beszélgetni. Elmondtam, hogy mennyire élveztem az előadást, ami igaz is volt. Valóban nagyon érdekes előadásokat tartott. Mindig valamilyen látszólag egyszerű nyelvészeti kérdésből indult ki, és a hallgatóságot lépésről-lépésre végigvezette saját gondolkodási folyamatán. Azt mondtam neki, hogy rájöttem az előadásmódjának a titkára. Kiderült, hogy ez az előadásmód nála nem valami sajátos módszer, ő tényleg rácsodálkozik a nyelvi jelenségekre, és megpróbálja megfejteni őket. Meglepett, mennyire egyenrangúként beszélget velem, nem érezteti, mekkora különbség van szakmai háttértudásunk mögött.

A 70-es években sok alkalmazott nyelvészeti konferenciát rendeztek nyelvtanárok részére. Az egyetemek idegennyelvi lektorátusai mellett a TIT (Tudományos

Ismeretterjesztő Társulat) budapesti és országos szervezete is állandóan tartott továbbképzéseket, így gyakran találkoztunk. Szinte minden ilyen konferencián jelen volt, először azt hittem hivatalból, de később kiderült, hogy őt őszintén érdekelte, hogy a nyelvtudomány eredményeiből mit lehet a nyelvoktatásban hasznosítani. Akkoriban ez sokakat érdekelt, de kevesen támaszkodhattak olyan nyelvészeti olvasottságra mint amivel ő rendelkezett.

Az egyik ilyen továbbképzésen a Kossuth Klubban mellette ültem és beszélgetés közben elmondta, most született a 19-ik unokája, ettől teljesen megdöbbentem. Így aztán a szakmai kérdésekről a családunkra terelődött a szó, kiderült hogy mindketten balatoni családi nyaralónkban töltjük a nyarat, annyira közel egymáshoz, hogy egyik nyáron el is hozta látogatóba két unokáját Akarattyáról a mi Siófok melletti nyaralónkba, ahol jól játszottak az én hasonló korú fiaimmal.

Hell György mindig szívesen segített másoknak. Amikor a kandidátusi disszertációmát írtam a 70-es évek végén, nekem is végzett gyakorisági számításokat a BME számítóközpontjában. Én 1981-ben megvédtem a disszertációmát, ő viszont kevésbé törődött a tudományos fokozat megszerzésével. Csak Papp Ferenc hathatós rábeszélésének köszönhetően szánta rá magát egy kandidátusi disszertáció összeállítására, bár bőségesen lett volna hozzá anyaga bármely szakterületéről, hiszen régen foglalkozott a gépi fordítás kérdéseivel, nyelvstatisztikával, kontrasztív nyelvészettel, de a tudományos fokozat megszerzését nem tartotta annyira fontosnak. Végül 1984-ben védte meg „*Fonéma és szótagstatisztika a magyar tőszókincsben és szövegekben*” című értekezését. Így jött létre az a furcsa helyzet, én, aki sokat tanultam tőle, ott találtam magam a bírálóbizottságban.

Szakmai beszélgetéseink tárgya természetesen főképp a fordítás és a fordítástudomány volt, amelynek művelőit a 80-as években próbáltam összehozni az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának Fordítástudományi Szekciójában. A szekcióüléseken kiderült, hogy Hell György a német és angol nyelvű fordítástudományi szakirodalmat jól ismeri, és így aztán első egész napos konferenciánk témája a német nyelvterületen folyó fordításelméleti kutatások áttekintése lett, amelyen Hell György tartotta a nyitóelőadást *Fordításelmélet és szövegnyelvészet az NDK-ban* címmel. Az előadás szövege meg is jelent a *Fordításelméleti Füzetek* 1. évfolyamában (Hell 1983). Az előadást nem szűkítette le a lipcei iskolára, kitért a fordítástudomány megnevezési kérdéseire, és részletesen ismertette a fordításkutatás szövegnyelvészeti vonatkozásait (Hell 1983: 3–26).

A 80-as évek végén közös fordítástudományi könyv írására készültünk a Tankönyvkiadó megbízásából. Hell György időre elkészült a fordítástörténeti részzel, én azonban késlekedtem, mert menet közben jöttem rá, hogy az elméleti rész mellé egy gyakorlati részre is szükség lenne, és annak írása elhúzódott. Mire elkészültem, a Tankönyvkiadóban nehézségek támadtak, és elálltak a könyv megjelentetésétől. Nekem sikerült egy másik kiadónál megjelentetnem a saját részemet, de Hell György fordítástörténeti része kéziratban maradt. Nagylelkűségére és önzetlenségére jellemző, hogy egyáltalán nem haragudott meg rám, mert – ahogy mondta – úgyis folyamatosan javígtatta a fordítástörténeti rész anyagát. Amikor

1999-ben megindult a *Fordítástudomány* című folyóirat, elkezdtek részletekben megjelentetni a fordítástörténeti részt. Azt is elvállalta, hogy a 2003-ban induló Fordítástudományi Doktori Programban fordítástörténeti szemináriumot fog tartani a program hallgatóinak. Mindkét terv megvalósult. Az alábbi fordítástörténeti címekhez hozzátehető még a Papp Ferenc Baráti Körben 2008 decemberében tartott előadása: *A fordítás a római oktatási rendszerben*, amelynek szövege a *Modern Nyelvoktatásban* jelent meg 2009-ben. Ezek a fordítástörténeti előadásai is nagyszerűek voltak, úgy beszélt a római kor, majd később a reneszánsz fordítóiról és fordítási elveikről, mintha közeli ismerősei lennének. Neki is és a hallgatóságnak is. Íme, a fordítástörténeti előadások publikált változatai:

Hell Gy. 2003. Cicero fordítási elvei. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 37–58.

Hell Gy. 2007. Néhány szó a fordítás történetéhez. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 5–13.

Hell Gy. 2007. A tolmácsolás és a fordítás történetének kezdetei. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 85–89.

Hell Gy. 2009. Írásbeliség és fordítás; a Biblia első fordítása. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 101–109.

Hell Gy. 2009. A fordítás helye a római oktatásban. *Modern Nyelvoktatás* XV. évf. 1–2. szám. 3–12.

Hell Gy. 2010. Fordítói készségek a reneszánszban. *Fordítástudomány* 12. évf. 1. szám. 31–38.

Hell Gy. 2011. Fordításfajták Cicerótól Leonardo Bruniig. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám. 88–95.

Hell Gy. 2013. A francia reneszánsz fordítási elvei – mai szemmel. *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám. 83–99.

Hell Gy. 2017. Fordítástörténet és fordítástan. *Fordítástudomány* 19. évf. 2. szám. 83–96.

Ezek a tanulmányok már a nyugdíjas éveim alatt születtek, mivel 1984-ben nyugdíjba ment a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetéből, de nem hagyta abba sem a tanítást (KJF, PPKE), sem a tudományos munkát, sem a szakmai közéletben való részvételt. Továbbra is részt vett a MANYE kongresszusokon, a Papp Ferenc Baráti Kör összejevetelein, az ELTE fordítástudományi konferenciáin, a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésein. Előadóként és hozzászólóként is. Hozzászólásai mindig lényegbevágóak voltak, de sohasem sértettek meg senkit. Egy ilyen nagyon tapintatos hozzászólására emlékszem. Mikor az Osiris Kiadó 1998-ban kiadta az *Új Magyar Nyelvtant*, hozzászólott a könyvbemutatón kialakult eléggé feszült hangulatú vitához. Ez a hozzászólás, illetve a hozzászólás alapján készült tanulmány meg is jelent a Magyar Nyelvőrben *A hagyományos és az új magyar nyelvtan* címmel. Szerencsére interneten is hozzáférhető, ma is érdemes elolvasni.

Sokoldalúságára jellemző, hogy nyugdíjas éveiben szépirodalmi és történettudományi művek fordítását és lektorálását is végezte az Európa Kiadónak és a

Corvina Kiadónak. Önzetlen segítőkészségét mutatja, hogy mikor 2003-ban megjelent *Languages in Translation* című könyvem, elvállalta a német példaanyag lektorálását. Fiatalokat megszégyenítő aktivitását jellemzi az az anekdotikus történet, hogy 80 éves születésnapján a Magyar Nyelvtudományi Társaság 70 évesként köszöntötte fel.

Egy ilyen gazdag életpálya minden mozzanatát feleleveníteni sajnos nem lehet. Mindez, amit leírtam szükségképpen töredékes, de talán segít abban, hogy tovább emlékezzünk egy kivételesen nagy tudású emberre, aki műveivel és egész tudományos pályafutásával sokat tett azért, hogy az alkalmazott nyelvészet méltóbb helyet foglaljon el a tudományok rendszerében. Egyike volt azon keveseknek, akik személyiségükkel és folyamatos jelenlétükkel tudnak hitelesíteni egy tudományterületet.

Kedves Gyurka, hosszú barátságunk végén, Isten veled.

Klaudy Kinga

Hell György tudományos publikációi

(összeállította: Varga-Jani Anna)

Szerkesztett és önálló kötetek:

- Hell Gy., Sipőczy Gy. 1961. *Orosz szakszövegek fordítása*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hell Gy. (szerk.) 1963. *Gépi fordítás: Algoritmuskok orosz nyelvű szövegek elemzésére*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. 1964. *Az orosz–magyar gépi fordítás elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hell Gy. 1971. 1973. 1975. *Német jegyzet műszakiak részére*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. (szerk.) 1971–1997. *Folia Practico-Linguistica*. A Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének időszakos kiadványának szerkesztése.
- Hell Gy. 1972. *Részletes német nyelvtan haladóknak*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hell Gy. 1973. *Részletes német nyelvtan haladók részére*. Budapest: BME Továbbképző Intézet.
- Hell Gy. (szerk.) 1980. *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás. 30 éves a nyelvoktatás a Budapesti Műszaki Egyetemen*. Budapest: BME Nyelvi Intézet.
- Hell Gy. 1983. *A magyar főszókincs fonémastatisztikája, szótagtípus-statisztikája és más-salhangzókapcsolódásai* – Kandidátusi értekezés. Kézirat.
- Hell Gy. 1994. *Phonetik und Phonologie der deutschen Standardlautung*. Germanistica Abensis. Schriften und Hilfsbücher zur deutschen Sprache und Literatur 1. Székesfehérvár: János Kodolányi Hochschule.
- Hell Gy. 1996. *Übungen zur deutschen Standardaussprache*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Hell Gy. 1997. (szerk.) *Kurze deutsche Schulgrammatik: im Vergleich mit anderen Grammatiken*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Hell Gy. 1998. *Die neue deutsche Rechtschreibung: Übungen und Texte*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.